

O metalnim sarkofazima u Klanjcu

Dr Anđela Horvat

redovni član Odjela za likovne umjetnosti JAZU, Zagreb

Izvoran znanstveni rad

U veoma raznolikom spomeničkom fondu SR Hrvatske izuzetno mjesto imaju u nas rijetki metalni sarkofazi velikaške porodice Erdödy u Klanjcu, ne samo zbog toga što su malobrojni nego i zbog svoje kvalitetne obrade. To su razlozi zbog čega se ovdje na njih osvrćem nešto opširnije.

Na sjeverozapadnom rubu Hrvatske u blizini rijeke Sutle, koja teče kao međaš prema Štajerskoj više od tisućljeća kao njezina jedina nepromijenjena granica, razvilo se mjesto Klanjec (Sl. 1). Taj krasni kraj, općepoznat po rodnome mjestu Josipa Broza Tita (Kumrovcu) i Zelenjaku, kolijevci hrvatske himne »Lijepa naše«, usko je povezan s hrvatskom granom porodice Erdödy. Podno srednjovjekovnoga drevnog Cesargrada sagradio je Toma Erdödy dvor novog tipa pod nazivom Novi Dvori (Klanječki).¹ Bilo je to g. 1603, dakle tri godine prije žitvatoročkog mira s Turcima. Ban Toma je, doduše, otjerao g. 1591. turske čete iz Moslavine i time pomaknuo istočnu hrvatsku granicu od rijeke Čazme na rijeku Ilovu, on je pobijedio kod Siska Hasan-pašu g. 1593. tako odlučno da je otada turska velesila prešla u defenzivu, no kraj svega toga on je svoj dvor podigao u pozadini zemlje koju je stalno branio vlastitim sredstvima. Dopustili smo, žalibože, da taj dragocjeni objekt propada, iako je značajan i s historijskog i s povijesno-umjetničkog gledišta. Tijekom 17. st., nakon što je stabilizirana istočna granica, članovi obitelji Erdödy podigli su u Hrvatskom zagorju nekoliko objekata istaknutijeg značenja. Među njima je i *franjevački samostan u Klanjcu* (sl. 2).

Taj kompleks, koji je nastajao od g. 1630, sastoji od crkve i samostana. Franjevačka, a od g. 1789. ujedno i župna *crkva Navještenja Marijina* smirene je koncepcije u duhu kasne renesanse, no proširena nakon požara

Autorica objavljuje ukrašene metalne sarkofage iz grobnice crkve franjevačkog samostana u Klanjcu, u hrvatskom Zagorju, u kojima su sahranjeni krvatski ban Sigismund Erdödy (osnivač samostana, 1630. g.), Emerik Erdödy (†1690) i Elizabete Rakoczy (†1690). Sarkofazi su svečano ukrašeni te autorica u dekorativnim elementima nalazi niz srodnosti s nekim sarkofazima u čuvenoj kripti Habsburgovaca kod kapucina u Beču. Na sarkofagu Emerika originalan je motiv jelena, za kojeg autorica ne nalazi komparacije u Beču i tumači ga preuzimanjem motiva iz grba porodice Erdödy. Zbog rijetkosti te vrste spomenika kulture u Hrvatskoj i njihove kvalitete, autorica predlaže njihovo restauriranje i prezentiranje javnosti in situ.

(1716) u doba baroka dobiva dobrim dijelom stilske oznake tog vremena. Tlocrtno ima četverougao no svetište, uz lađu sa svake strane bočnu kapelu koje čine oblik križa, uz glavno pročelje — s trokutastim zabatom — oktogonalni je toranj. Uz crkvu smješten jednokatni samostan, sa svečanim stubištem u unutrašnjosti, zatvara s tri svoja krila unutarnje dvorište. Nad ulazom je manje vješta ruka isklesala grb s natpisom FUNDATORES (Sl. 3), što označuje osnivače Sigismunda, odnosno Žigmunda ili Sigmunda Erdödyja i brata mu Nikolu. U crkvi i samostanu ima predmeta spomeničke vrijednosti koji su nastajali uglavnom od 17. do 19. st.² Ponajviše zaslugom o. Vitomira Zamude u samostanu je g. 1981. uređena zavičajna zbirka u kojoj su pretežno objekti sakralne umjetnosti iz doba baroka.

Ovom ćemo prilikom sve to ostaviti po strani. Zavirit ćemo u grobne komore ispod crkve (osim one ispod *kapеле sv. Franje*, koja zasad nije bila pristupačna). Tu su našli posljednje utočište neki od članova veoma razgranjene obitelji Erdödy, čiji su pojedinci od početka 16. do 19. st. odigrali u prošlosti Hrvatske istaknutu ulogu u pozitivnom, a katkada i u negativnom smislu riječi. Nekoliko pokojnika položeno je u sarkofage od umjetničke, spomeničke vrijednosti. O njima se i suviše premalo zna, jer prošlo je 90 godina otkako ih je spomenuo I. Kukuljević, a nakon toga Gj. Szabo.³ U njima leže: Sigismund, Emerik i Elizabeta rođ. Rakoczy. Više

² O samostanu, crkvi i inventaru opširnije u literaturi: Gj. Szabo, *Izvještaj o radu zemaljskog povjerenstva za očuvanje spomenika u g. 1911, Spomenici kotara Klanjec i Pregrada*, Vjesnik HAD NS XII p. 28; Gj. Szabo, *Kroz Hrvatsko Zagorje*, Zagreb 1939. i 1974. — *Schematismus Provinciae Croatiae ss. Cyrilli et Methodii*, Zagreb 1940, p. 63—64. — D. Baričević, *Pregled spomenika drvorezbarstva i skulpture XVII. i XVIII. st. u najzapadnijem dijelu Hrvatskog zagorja*, Ljetopis JA, knj. 73, Zagreb 1969, p. 471—473. — A. Horvat, *Pregled spomenika kulture s područja općine Klanjec*, Kaj III, Zagreb 1979.

³ I. Kukuljević Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki*, Zagreb 1891, p. 89—92, gdje su navedeni dugi natpisi na grobovima i onih članova koji nisu u metalnim sarkofazima. — Gj. Szabo, *Spomenici kotara Klanjec i Pregrada*, o. c.

¹ A. Horvat, *Između gotike i baroka*, Zagreb 1975, p. 191—192.

1 Klanjec, veduta mjesta, foto I. Tišljar

članova ove porodice odilazilo je s pozornice svijeta razmjerno rano.⁴

U mračnoj komori bez prozora, u koju se silazi iz svetišta kad se podigne kamena (polupana) ploča, nalazi se pod bačvasto presvođenim svodom sarkofag osnivača samostana hrvatskog bana Žigmunda Erdödyja (sl. 4) koji je umro g. 1639. Taj sarkofag od poluplemenitog metala engleskog kositra, bogato ukrašen pozlaćenim ukrasima tako da ga već fra Kuzma Geilsman u 18. st. nazivlje »*Tumba elegans ornata*»⁵, naslijedio je osnovni

⁴ Sigismund je umro u 43. g. života kao i Karlo, Nikola IV, sin bana Nikole III, mecene isusovačke crkve na zagrebačkom Gradecu umro je kao posljednji član hrvatske loze 1706. u 16. g. života, a Franjo, »*supremus capitaneus*«, g. 1694. u 36. godini. Tom Franji i njegovoj braći Petru i Sigismundu posvetio je »*hrvatski Ciceron*« Baltazar Milovec svoj »*Dušni vrt*«, djelo na hrvatskom jeziku (Beč 1664). O tom M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, Zagreb 1969, p. 132.

⁵ Fra Kuzma Geilsman (gvardijan), *Historia brevis Conventus Clanicensis et Ecclesiae*, p. 3 (rukopis iz g. 1775): »*In Crypta arae Majori proxima reperitur tumba elegans, ornata, Stano Angelico Fusa...*« Podatke je dao o. Vatroslav Frkin na čemu mu hvala. Mislilo se da je sarkofag od olova, kako je to označio već Kukuljević, pa je ta netočna konstatacija donesena i kod A. Horvat, *Pregled*, o. c, p. 23.

⁶ O tom D. Baričević, *Glavni oltar zagrebačke katedrale iz 1632. godine*, Peristil, 10—11, Zagreb 1967—1968, p. 99. i sl.

oblik drvenog lijesa. Stoji na nogama koje su ukrašene palmetama i bobicama manirističke hrskavice. I trup sanduka, kao i stranice prilično strmo skošenog poklopca, ukrašeni su na (djelomično oštećenim) bridovima pozlaćenim peterolisnim palmeticama, koje su po svom hrptu zakicene manirističkim pupicama. Masivni koluti ruča provedeni su kroz žvale lavljih glava, a drže ih u ustima i maskeroni markantnih lica (sl. 5). Veće kose plohe poklopca imaju reljefne vegetabilne aranžmane (sl. 6), a na uglovima sanduka stražu čuvaju ozbiljne krilate glavice (sl. 7) genija djetinjeg lica s čuperkom kose poviše čela (sl. 8). To je karakteristično za razdoblje kipara H. L. Ackermanna. Spominjem taj detalj zbog toga, što je taj vrsni majstor iz Graza nekoliko godina prije (1632) unio taj motiv u našu sredinu na svojim kipovima, napose na anđelima, kako to možemo vidjeti na pronađenoj plastici s nekoć znamenitog glavnog oltara katedrale u Zagrebu.⁶

I za sarkofag od čistog kositra Emerika Erdödyja, koji je položen u kriptu ispod pobočne kapele sv. Antuna Padovanskog, fra Kuzma Geilsman ima pohvalne riječi »...*elegans tumba stano fusa...*«⁷ (Sl. 9) Kovčeg ima oblik drvenog lijesa. Taj je sarkofag tijekom vremena demoliran, tako da se u njemu vide ostaci istrulog drvenog lijesa, koji bijaše uloženi u nj. Bogato je ukrašen. Bridovi su obrubljeni čipkastim ornamentom,

na čeonj je strani veliki Emerikov grb, a na kosine su pokrova stavljene reljefne lavlje glave s karikama u žvalama; tu je i kartuša s natpisom uz koju su orlovi, a postrance smještene mrtvačke lubanje s prekriženim kostima. Sav teret nose u sredini dva raskriljena orla u sjedećem stavu (Sl. 10), a na uglovima četiri ponosna jelena s razgranatim rogovima sa po 7 parožaka (Sl. 11).

Bakreni sarkofag Elizabete Erdödy, rođene Rakoczy, postavljen uz Sigmundov, mnogo je jednostavniji. I on ima oblik drvenog lijesa (Sl. 12). Počiva na kuglastim nogama. Uz bridove je profiliran. Velike kružne ručke popraćene su lisnatim ornamentom. Između ruča reljefne su mrtvačke lubanje s prekriženim kostima, koji

⁷ O. K. Geilsman nastavlja: »... *cujus latera Cervi quatuor aere fusi medium vero Corporis duae aquilae sustentant*«, *Historia*, o. c., p. 9. I za ovaj sarkofag Kukuljević navodi da je od olova (*Nadpisi*, o. c., p. 90). Mjere su sarkofaga ove: vis. 86 cm, šir. 80 cm, dulj. 220 cm.

⁸ Drugi članovi porodice Erdödy koji su u klanječkim grobnim komorama bili su položeni u drvene lijesove, od kojih su se neki raspali, a na nekima (uglavnom iz 19. st.) imena su označena metalnim čavlima. Bilo bi vrlo korisno za našu historiju da se ta mnogobrojna porodica podrobno obradi i s kulturno-historijskog gledišta.

motiv je i na čeonj strani. Na poklopcu je izduljen križ s trolisnim svršecima.

Pokraj Emerikovog sarkofaga nalazi se bakreni kovčeg s ravnim poklopcem bez posebnih ukrasa, bez oznake tko počiva u njemu.⁸

A sada nekoliko riječi o ličnostima koje su položene u svečane metalne sarkofage. Nije ovdje nužno iznositi životopise. Spomenut ćemo samo neke od podataka iz kojih će se vidjeti kako su i ovi članovi te razgranjene obitelji — kao i mnogi drugi — bili povezani s kulturnim djelovanjem svojega vremena. Rečeno je da u najstarijem sarkofagu počiva osnivač samostana u Klanjcu Sigmund Erdödy. On je sin čuvenog pobjednika kod Siska bana Tome, graditelja spomenutih Novih dvora, koji ima kameni epitaf s likom pokojnika u zagrebačkoj katedrali. Na tog oca i sina sjeća jedna lijepa umjetnina, a to je *kipić Madone* od srebra u franjevačkom samostanu na Trsatu. Njega je Tomo darovao g. 1597. za ozdravljenje nasmrtnog oboljelog svog prvijenca sinčića Žigmunda.⁹ Kad je odrastao, on bijaše, treći član te istaknute velikaške porodice koji je obnašao bansku čast i odgovornost od g. 1627. do 1639, kad je u 43. godini života umro bez potomaka. Iz nekoliko slučajeva vidimo njegovu sklonost prema franjevačkom i isusovačkom redu. On je prije svega osnivač i donator franjevačkog samostana 1630. God. 1631. Sigmund je kao hr-

2 Klanjec, franjevački samostan s crkvom, zadužbina bana Žigmunda Erdödyja (1630), foto I. Tišljar

3 Klanjec, grb Erdödyja na ulazu u franjevački samostan, foto I. Tišljar

vatski ban prisustvovao s mnogobrojnim rođacima svečanoj posveti prve barokne crkve u nas, isusovačke Sv. Katarine na zagrebačkome Gradecu. Da uzveliča taj čin, ban je kao ljubitelj umjetnosti dao na raspolaganje male, izvrsne orgulje. Kao darežljivi mecena uložio je za prvi glavni oltar te crkve veliku sumu od 4000 forinti. To djelo, kojem su se divili suvremenici (*«opere statuario insignis»* kolorirao je i pozlatio g. 1633. ljubljanski slikar Ilija Wolf).⁹ Za taj svoj velebnii oltar ban je g. 1636. poklonio lakat dugu ploču od srebra i *tabernakul*.¹¹ I Žigmundova supruga banica Ana Marija, rođena Keglević, zaslužna je kao mecena za franjevački red. Njezinim legatom osnovan je g. 1641. *franjevački samostan* u Krapini.¹² Žigmund Erdödy imao je pridjevnik de Monyorokerek, Montis Claudii isto kao i Petar, osni-

⁹ O. A. Braničković, *Naša Gospa trsatska*, Zagreb 1926, p. 19. i 23. sa sl.

¹⁰ M. Vanino, *Isusovci*, o. c., p. 449. Zanimljiva je naplata za taj rad Wolfu. Dobio je 1300 for. u novcu, ugovorenu količinu naturalija: pšenice, raži, 30 vedara vina i slaninu od jednog krmka.

¹¹ Vanino, *Isusovci*, o. c., p. 450. Oltar je g. 1634. posvetio zagrebački biskup F. Ergelji, kojem je za katedralu dvije godine ranije dovršio veličanstveni golemi oltar spomenuti H. L. Ackermann.

¹² P. Cvekan, *Krapinski franjevci*, Krapina 1980, p. 38—45.

vač hrvatske loze obitelji Erdödy, ali i comes perpetuus, tj. nasljedni veliki župan varaždinske županije, koju titulu mu je dobio otac Tomo 1607.

Žigmund je imao brata Krstu, a njegov je sin Emerik prema tome unuk Tome, pobjednika kod Siska. On je položen u sarkofag koji nose jeleni. Taj član porodice Erdödy uporno je na nepopularni način branio svoja feudalna prava u sukobu s mještanima trgovišta Jastrebarsko, a s njegovim je imenom također povezana seljačka buna oko Siska sredinom 17. stoljeća.¹³ Taj *«magister tavernicorum»*, zapovjednik Petrinje, imao je iste, malo prije navedene titule kao i Sigmund. U ulozi mecena nalazimo ga kako g. 1675. poklanja isusovačkoj crkvi sv. Katarine na zagrebačkome Gradecu zvono od 105 funti s likom *Madone na mjesecu*. Zvono je lijevao Nikola Boset u Celju. Prema ugovoru imao je biti od dobra bakra i najboljeg engleskog kositra. Za prijašnji oltar sv. Ignacija u istoj crkvi dao je 400 for. Opremio ga je slikar Juraj Geiger iz Novog Mesta u Sloveniji.¹⁴ Međutim, u najboljoj mecenatskoj ulozi Emerika nalazimo upravo u Jastrebarskom. Za popravak i gradnju tamošnjeg *franjevačkog samostana* on je g. 1690. oporučno ostavio glavnica od 3000 forinti, dok je za gradnju svetišta i svoda crkve Marije Snježne u obližnjem Volavju namijenio 500 forinti.¹⁵

Elizabeta Erdödy rođena Rakoczy (1655—1707) bila je žena suca kraljevske kurije Jurja IV Erdödyja.¹⁶ Umrula je u 52. god. života.

Ovdje izneseni podaci o pojedinim članovima obitelji Erdödy pripadaju više kulturnoj nego političkoj sferi. Koliko se zasad može vidjeti, njihove narudžbe izvodili su uglavnom majstori iz alpskog kulturnog kruga — iz Slovenije kao što su: slikari iz Ljubljane I. Wolf i J. Geiger iz Novog Mesta, a od zvonoljevača N. Boset iz Celja, koji je imao upotrijebiti za naručeno zvono najčišći engleski kositar, od kojeg je metala načinjen i Emerikov sarkofag. S vremenom su ta djela nestala, a preostali su, eto, skupocjeni sarkofazi, koji im pružaju posljednje počivalište. Mogu li se za njih naći usporodbe?

Kad se govori o svečanim metalnim sarkofazima, onda u prvom redu dolazi na pamet iz našeg kulturnog kruga jedinstvena grobnica svijeta dinastije Habsburgovaca u Beču. U veliku — u nekoliko navrata povećavanu — kriptu skromne kapucinske crkve sišlo je u vremenu od preko tri stotine godina 145 njihovih pokojnika. Mnogi od njih počivaju u jednostavnijim kovčezima, a neki od njih u pompozanim metalnim sarkofazima, koji i bez natpisa govore svojim oblicima i ukrasima iz kojeg su vremena. Za svakoga od njih načinjen je drukčiji sarkofag.¹⁷ Promotrimo li neke od njih detaljnije, naći ćemo podosta srodnosti između onih u Beču i ovih u Klanjcu.

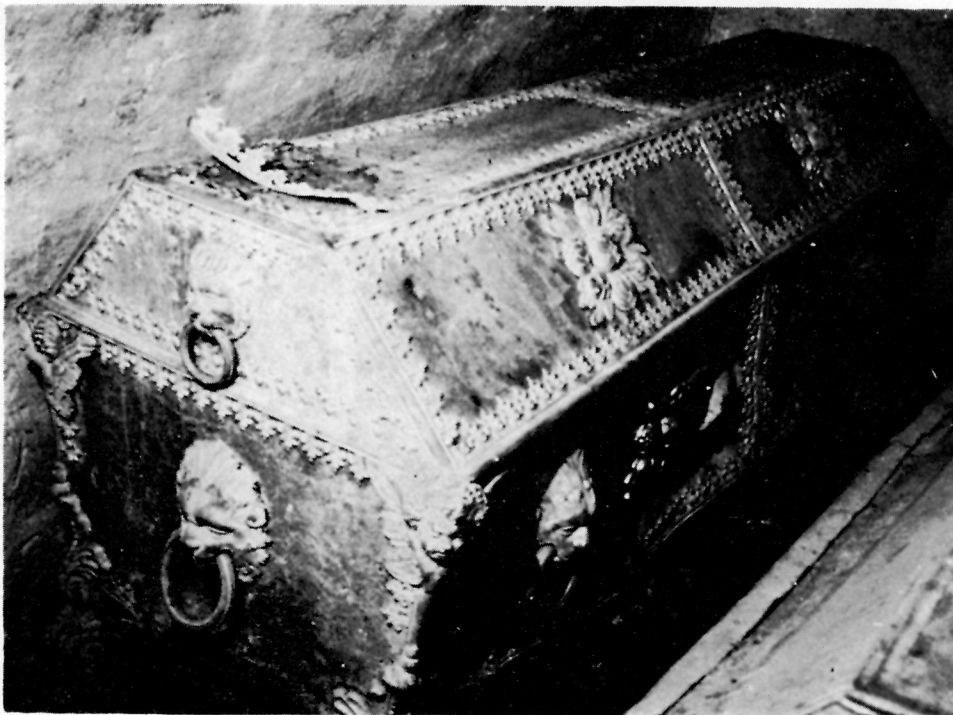
¹³ O tom J. Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980, p. 735.

¹⁴ M. Vanino, *Isusovci*, o. c., p. 471—473.

¹⁵ Đ. Cvitanović, *Franjevački samostan u Jastrebarskom*, Peristil 12—13, Zagreb 1969—1970, p. 117.

¹⁶ M. Vanino, *Isusovci*, o. c., p. 276. Spominje da su pred Jurjem isusovački đaci 1752. glumili dramu o sv. Hermanu.

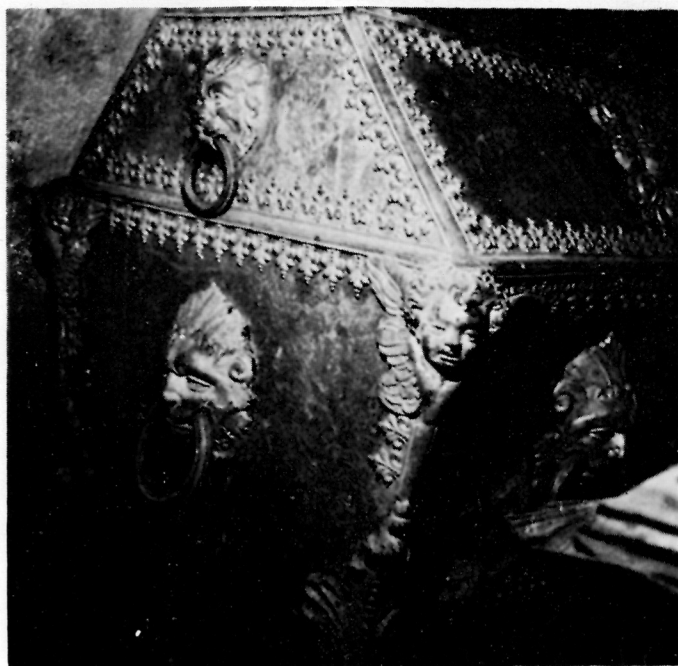
4 Klanjec, sarkofag bana
Žigmunda Erdödyja († 1639),
foto A. Horvat

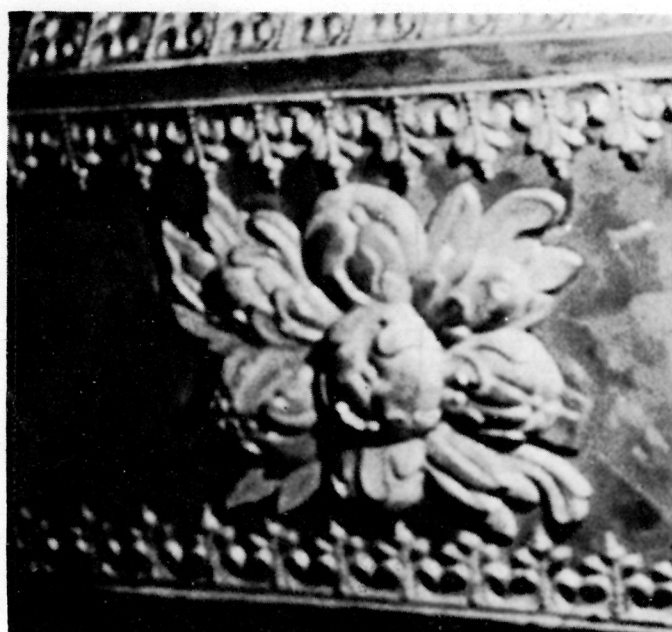
Počnimo s najstarijim, u kojem je sahranjen hrvatski ban Zigmund Erdödy. Sjetimo se da njegov sarkofag ima u glavnim linijama oblik drvenog lijesa. On ima poklopac sa skošenim stranama za razliku od sarkofaga u obliku renesansne škrinje s gornjom ravnom plohom, koji oblik inače traje i tijekom 17. stoljeća. Što se dakle tiče osnovnog oblika, takav pokrov s pet stra-

nica ima u bečkoj kripti npr. *sarkofag carice Eleonore* († 1686).¹⁸ No za ukrase koji su na Sigmundovom kovčegu treba potražiti komparacije na drugim objektima ovog istog prostora. Rečeno je kako njegov sarkofag stoji na nogama u obliku voluta s ukrasom bobica na ugaonim palmetama. Bridovi kovčega optočeni su krasnim, pomno izrađenim pozlaćenim ornamentom — pe-

5 Klanjec, detalj sarkofaga Ž. Erdödyja, foto A. Horvat

6 Klanjec, detalj sarkofaga Ž. Erdödyja, foto A. Horvat

7 Klanjec, detalj sarkofaga Ž. Erdödyja, foto A. Horvat

8 Klanjec, detalj sarkofaga Ž. Erdödyja, foto A. Horvat

terolisnim palmeticama s malim pupicama. Ljupke kri- late glavice genija smještene su na uglovima (sl. 13). A sve te motive i tip takvih nogu i krilate glavice i iden- tični ornament rubnih palmeta nalazimo na sarkofagu carice Marije Leopoldine u bečkoj kripti. Bila je druga žena hrvatskog kralja Ferdinanda III, za kojeg je nakon 30 godišnjeg rata sklopljen vestfalski mir g. 1648. Umr- la je u porodu g. 1649. U srodnom sarkofagu počiva i muž joj Ferdinand III († 1657). Oba su radovi majstora ko- sitrara Zaharije Lauffera.¹⁹

Od ostalih motiva na Sigismundovu sarkofagu su i lav- lje glave, kao i maskeroni s karikama kao prihvatima u njihovim žvalama, odnosno ustima. Taj je motiv primi- njenjen u bečkoj kripti već na sarkofazima osnivača spo- menute Ane i muža joj kralja Matije, koji su smješteni u kriptu g. 1633.²⁰ Ni vegetabilni aranžmani koji krase Sigismundov sarkofag nisu kao motiv nepoznati u bečkoj kripti, samo izvedeni su na druge načine.²¹ I vremenski i radi stilskih karakteristika, kao i zbog srodnih, pa i identičnih motiva sarkofag bana Žigmunda djelo je be- čke provenijencije, a nema zapreke da je to po svoj prilici djelo vrsnog kositrara Zaharije Lauffera. U be- čkoj kripti njegova su djela iz g. 1649. i 1657.²² U slučaju

da je taj kositreni, pozlaćeni kovčeg bio naručen od- mah po Žigmundovoj smrti (1639), bilo bi to remek-djelo u Klanjcu deset godina starije od sarkofaga Marije Leo- poldine u Beču († 1649).

Da vidimo možemo li naći još komparacija za sarko- fage u klanječkoj crkvi. Svojom pompoznošću ističe se (razvaljeni) sarkofag Emerika Erdödyja. On je nastao u drugom vremenu, s drukčijim shvaćanjima. Umjesto otmjenog suzdržavanog oblikovanja, tu se u duhu zrelog baroka razigrala mašta majstora, a vjerojatno i naruči- telja, pokojnikovih nećaka: Jurja, Krištofora i Aleksan- dra. Kositreni sanduk u obliku sljemenjaka ima grb²³ na čeonj strani, rubne čipkaste ornamente, kartuše, lavlje glave s karikama i — kao novi motiv — reljefe s mrtvačkim lubanjama i prekrivenim kostima. Taj mo- tiv, koji je simbol prolaznosti sjeća na ispraznost ze- maljskih stvari.²⁴ U bečkoj kripti lubanja s kostima je na pomno izrađenom ranobaroknom sarkofagu, u ko- jem počiva Eleonora Gonzaga, treća žena Ferdinanda III, koja je umrla g. 1686 (Sl. 14). Njezin je sarkofag djelo vrsnog majstora kositrara Christopha Röttera.²⁵ No iako je taj simbol prolaznosti tu prisutan, pitanje

¹⁹ E. Kusin, o. c., sl. 12 i p. 13.

²⁰ E. Kusin o. c., sl. 10.

²¹ E. Kusin o. c., sl. 36—38, usporedba samo za motiv kao takav.

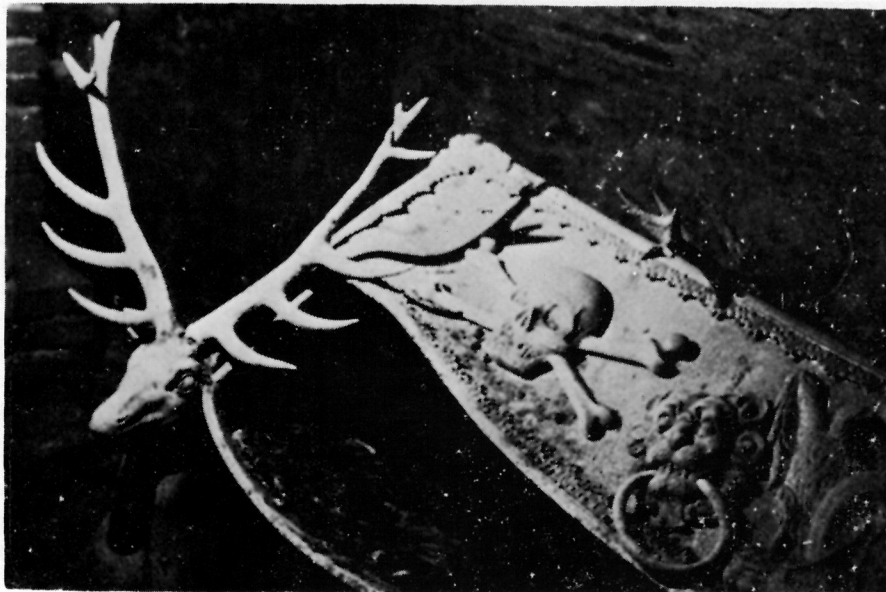
²² E. Kusin o. c., p. 13.

²³ Za primjenu grbova na sarkofazima u bečkoj kripti vidi npr. E. Kusin o. c., sl. 43.

¹⁷ E. Kusin, *Die Kaisergruft*, Wien (s. a., oko 1973).

¹⁸ E. Kusin, o. c., sl. 11. Za primjere renesansnih sarko- faga s ravnim poklopcem vidi sarkofag carice Ane (†1618) i muža joj cara i kralja Matije (†1619), koji su kao osni- vači prvi položeni u kapucinsku kriptu 1633. Vidi sl. 3 i 12, o. c.

9 Klanjec, sarkofag Emerika Erdödyja († 1690), foto A. Horvat

je, ima li Emerikov sarkofag izravnu vezu s kovčegom carice Eleonore, jer velika je razlika u tome na čemu sanduk počiva. Ova carice Eleonore stoji na lavljim nogama, a Emerikov na ležećim jelenima i raskriljenim orlovima. Orlovi se češće primjenjuju u bečkoj kripti na različite načine. Oni npr. nose kovčeg carice Margarete Terezije, prve žene Leopolda I, koja je umrla u 22. godini života 1673. Tu je majstor Lothar Som postavio kao nosače heraldičke dvoglave orlove.²⁶ Na dvoglavim orlovima i lavovima stoji raskošno opremljen sarkofag Karla VI, oca Marije Terezije, koji je umro g. 1740,²⁷ no obični orlovi krile se i lakoćom nose bogato ukrašen sarkofag Leopolda I († 1705). Taj majstorski izveden spomenik načinjen je po modelu Tobije II. Kra-

ckera, a po nacrtu Luke Hildebrandta. Majstor Kracke bio je u više navrata zaposlen kod čuvenog arhitekt J. B. Fischera von Erlacha (dvor Frain u Moravsko-

²⁴ Dr. M. Grgić, *Lubanja*, u Leksikon ikonografije liturgik i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb 1979, p. 385—6.

²⁵ E. Kusin o. c., p. 14. i sl. 11.

²⁶ E. Kusin o. c., p. 14 i sl. 28. — Thieme-Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler vor der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig, Bd. XXXI, p. 260. donosi podata da je Loth Som (Sohm) kositrat u Lindau, 1667. Hofzinngieser u Beču, gdje se posljednji put spominje 1680.

²⁷ E. Kusin o. c., sl. 15.

²⁸ E. Kusin o. c., p. 14, sl. 14. i Thieme-Becker, o. c., Bd. XXI p. 374. Prezime te porodice piše se Kracker ili Gracker Krackker, Krocker.

10 Klanjec, oštećeni sarkofag E. Erdödyja, foto V. Zamuda

1 Klanjec, detalj sarkofaga E. Erdödyja, jelen, foto A. Horvat

12 Klanjec, sarkofag Elizabete Erdödy, rod. Rakoczy †1707), foto V. Zamuda

1691, Parnas zdenac u Brnu, 1696). Kao istaknuti član bečke kiparske obitelji Tobija je bio zaposlen i na *castrum doloris* podignutom prilikom smrti cara Josipa I. (1711) i na izradbi njegovog kositrenog sarkofaga.²⁸

Na prijelazu iz 17. u 18. st. raskriljeni orlovi koji nose mrtvački sanduk imaju širu primjenu. Nalazimo ih npr. također i u Grazu u crkvi Mariahilf, gdje nose mrtvački kovčeg u kapeli Eggenbergera.²⁹ I dok pompozni sarkofag Karla VI, sina Leopolda I, počiva ne samo na orlovima nego i na lavovima, ovaj Emerikov kovčeg u Klanjcu nose uz orlove i rogati jeleni, što je specifični slučaj. Jelen u ikonografiji simbolizira pobožnost, samoću, čisti život i Euharistiju.³⁰ U ovom slučaju jedva da nešto od toga možemo uzeti u obzir da se protumači prisutnost jelena. Najvjerojatnije je da Emerikov sarkofag počiva na jelenima zbog toga što je grb obitelji Erdödy dao tu inspiraciju, jer je na štitu njihova grba obligatno jelen. To je po svojoj prilici tako jer i drugdje životinjski likovi izlaze iz grbova da ponesu pokojnika, kao što je to npr. s dvoglavim orlovima, koji nose spomenuti sarkofag Margarete Terezije († 1673), rad L. Soma.³¹ Još jedna napomena. Veliki rogovi jelena imaju po sedam parožaka. Ne simboliziraju li oni sedam decenija Emerikova života? Za Emerikov sarkofag također se, dakle, mogu naći usporedbe u bečkoj kripti na djelima Ch. Röttera, kojem su radovi poznati iz g. 1686. i 1691, L.

²⁹ Dr. R. Kohlbach, *Die Barocken Kirchen von Graz*, Graz 1951, p. 65, sl. 19. Član te obitelji Ruprecht sudjelovao je s Tomom Erdödy u bici s Turcima kod Siska 1593.

³⁰ M. Grgić, *Leksikon*, o. c., p. 296.

³¹ E. Kusin, o. c., sl. 28.

³² O njima E. Kusin, o. c., i Thieme-Becker, o. c.

³³ E. Kusin, o. c., sl. 14, 24, 28, 31, a oblik lijesa srodan je sa sarkofagom Eleonore (†1686), o. c., sl. 11.

13 Beč, sarkofag carice Marije Leopoldine (†1649) u kapucinskoj kripti, djelo kositrara zaharije Lauffera. Iz knjige E. Kusin

14 Beč, sarkofag carice Eleonore Gonzaga (†1686) u kapucinskoj kripti, djelo kositrara Kristofora Röttera. Iz knjige E. Kusin

Soma, kojem su radovi poznati između 1662. i 1676, te T. Krackera, dvorskog kositrara, do g. 1736.³²

Sarkofag Elizabete Erdödy rođene Rakoczy (†1707.), Đurine žene ima oblik velikog lijesa. On je skromnije ukrašen. Počiva na nogama u obliku kugle. Ima vrlo velike kružne ručke, pod kojima je reljef s akantusovim lišćem, te mrtvačke lubanje s prekrštenim kostima. Na poklopcu je križ izduljena oblika. I taj motiv da sanduk počiva na kuglama nije stran u bečkoj kripti, jer na njega nailazimo u više slučajeva.³³ Motiv lubanje s kostima češće se u bečkoj kripti susreće nakon što ga je primijenio C. Rötter na sarkofagu Eleonore Gonzage (†1686), a motiv akantusova lišća u plastičnijoj i kvalitetnoj izvedbi možemo vidjeti npr. među bogatim dekoracijama sarkofaga Leopolda I. Na tom je kovčegu i izrazito kršćanski motiv — križ, koji inače većinom ima zanemarujuću ulogu na vrlo kićenim habsburškim grobovima političkih ličnosti.³⁴

Nakon svega što je ovdje izneseno, vidimo da istaknuta velikaška porodica Erdödy u 17. i 18. vijeku slijedi sahranom svojih nekih članova carsku, odnosno za nas

³⁴ E. Kusin, o. c., sl. 11, 14. Što se tiče križa, taj je vrlo uočljiv npr. na šturo jednostavnom sanduku Josipa II (†1790), koji je u potpunoj suprotnosti s pompozno ukrašenim duplim sarkofagom njegovih roditelja Marije Terezije (†1780) i Franje Štjepana Lotarinškog (†1765).

³⁵ U lipnju 1982. razgledala sam bečke sarkofage kod kapucina, od kojih su neki od g. 1965. nadalje obnavljani. Popravak tih spomenika izrađenih od metala s lijepim je uspjehom izveo restaurator Erich F. Poljak, kako to navodi E. Kusin u svojoj, ovdje nekoliko puta citiranoj publikaciji (p. 37—39).

15 Beč, sarkofag carice Margarete Terezije (†1673) u kapucinskoj kripti, djelo majstora Lotara Soma. Iz knjige E. Kusin

kraljevsku kuću Habsburg u Beču. Oblici sarkofaga i pojedini motivi ili su srodni, ili čak i identični s ovima u Klanjcu. Uske kulturne veze s tadašnjom prijestolnicom u Beču odaju osobito motivi koje vidimo na sarkofagu hrvatskoga bana Žigmunda Erdödyja, koji očituju radionicu izvrsnog kositrara Zahariju Lauffera. Na ostalim su sarkofazima prisutni utjecaji radionica L. Soma, C. Röttera i T. Krachera, sve vrsnih bečkih kositrara 17. stoljeća, od kojih je ovaj posljednji djelovao sve do u drugu četvrtinu 18. stoljeća.

Od davnine postoji briga za dostojnu sahranu istaknutih ličnosti. Dinastija Habsburgovaca svojim je pokojnicima do najnovijeg vremena poklanjala izuzetnu

pažnju. U istom kulturnom krugu slijedile su ih obitelji velikaša. U Hrvatskoj bili su to, eto, Erdödy. Ovi sarkofazi franjevačke crkve u Klanjcu imaju svoje istaknuto značenje, ne samo s historijskog nego i kulturno-povijesnog i povijesno-umjetničkog gledišta. Šteta je što su oštećeni, među kojima je najviše stradao Emerikov kovčeg, koji na osebujni način nose jeleni. Ta skupocjena pompa koja računa na vanjski efekt u raki, a da to nitko ne vidi . . . , odraz je velikih ekonomskih mogućnosti vrlo imućne porodice Erdödy. Zbog svoje izuzetne vrijednosti u našoj sredini ti sarkofazi zaslužuju da budu stručno obnovljeni i prezentirani.³⁵

Zusammenfassung

ZINNSARKOPHAGE DER FAMILIE ERDÖDY IN KLANJEC

An dem Fluße Sutla, der seit Jahrhunderten die kroatische Provinz Hrvatsko Zagorje von der slowenischen Steiermark trennt, liegt der Ort Klanjec. Hier befindet sich ein Franziskanerkloster, das im Jahre 1630 von Sigismund Erdödy, Banus von Kroatien, gegründet worden war. In dem Krypten der im 17. Jahrhundert erbauten und nach dem Brande von 1716 umgebauten Klosterkirche ruhen viele Mitglieder dieser weitverzweigten Familie. Einige von ihnen wurden in metallenen Sarkophagen beigesetzt, von welchen drei reicher gestaltet sind. Die Autorin findet eine Anzahl von verwandten Elementen mit einigen Sarkophagen der bekannten Wiener Kapuzinergruft in der 154 Mitglieder der Habsburger seit dem Jahre 1633 ihre letzte Ruhestätte gefunden haben.

In dem ältesten Zinnsarkophag der Krypta in Klanjec ruht der Begründer des Klosters, Graf Sigismund Erdödy. Er starb 1639 im Alter von 43 Jahren. Der Sarkophag ist an den Ecken mit geflügelten Köpfchen und an den Rändern mit vergoldeten ornamentalen Palmetten verziert. Verwandte, sogar identische Motive findet man am Sarkophag der Kaiserin Maria Leopoldine († 1649), der zweiten Frau des Kaisers (und kroatischen Königs) Ferdinand III. Dieser Wiener Sarkophag ist ein Werk des Wiener Zinggießers Zacharias Lauffer.

Der Zinnsarkophag des Grafen Emerik Erdödy († 1690 im siebzigsten Lebensjahr) ist nebst anderen Schmuckelementen mit dem Wappen des Verstorbenen, und dem Relief eines Toten-

kopfes mit gekreuzten Knochen verziert. Er ruht auf Hirschen und auf Adlern mit gespreizten Schwingen. Auch der Sarkophag der Elisabeth Rakoczy († 1707 im zweiundfünfzigsten Lebensjahr) ist mit einem Totenkopf und gekreuzten Knochen geschmückt. Dieses Vergänglichkeitsmotiv hat z.B. auch Christoph Rötter am Sarkophag der Eleonora Gonzaga († 1686), der dritten Frau Ferdinands III., verwendet. Auch das Motiv der Adler mit gespreizten Schwingen findet man wiederholt an Sarkophagen in der Wiener Kapuzinergruft. Auf ihnen ruht z.B. der Sarkophag der Kaiserin Margarethe Theresia, der ersten Frau Kaiser Leopolds I., die im Jahre 1673 starb. An ihrem Sarkophag hat Meister Lothar Som als Träger heraldische Doppeladler angebracht, während der reich geschmückte Sarkophag Leopold I. († 1705) von gewöhnlichen Adlern getragen wird. Sein Sarkophag ist nach einem Model des Meisters Tobias Kracker, nach einem Entwurf von Lucas von Hildebrandt, angefertigt worden. Für die Hirschen, die den Sarkophag des Grafen Emerik Erdödy tragen, finde ich in der Kapuzinergruft keine Parallelen. Dieses malerische Motiv ist offensichtlich vom Wappen der Familie Erdödy übernommen worden.

Wegen der Seltenheit solcher Sarkophage aus Metall in Kroatien die auch vom geschichtlichen Standpunkt interessant sind, sowie auch wegen ihrer Qualität, erscheint es notwendig daß diese wichtigen und wertvollen Objekte bald fachmännisch restauriert werden, damit man sie an Ort und Stelle besichtigen kann.